

Т.С. БАГАЦЬКА

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
вул. Тімірязєвська, 1, МСП-14, м. Київ, 01014, Україна
bagatskayats@rambler.ru

**НОВІ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ
ЗАНОСНИХ РОСЛИН *ARTEMISIA ARGYI*
LEVEILLIE et *VANIOT* І *HERACLEUM*
SOSNOVSKYI MANDEN. НА БЕРЕГАХ
КИЇВСЬКИХ ВОДОЙМ**

Ключові слова: нові знахідки, *Artemisia argyi* *Leveillie*
et *Vaniot*, *Heracleum sosnovskyi* *Manden.*, Київ

Вступ

У дослідженні флори, зокрема Києва, та збереженні її біорізноманітності важливим моментом є збирання первинної інформації, здійснення регулярних довготривалих спостережень різних екотопів, виявлення нових місцезнаходжень і вивчення адвентивної фракції.

Аналіз досліджень і публікацій

Флористичний цикл робіт С.Л. Мосякіна, присвячений новим знахідкам рослин у Києві та на його околицях, містить результати тривалих та ретельних польових обстежень. Він наводить переважно неаборигенні заносні рослини, яких іноді налічується одна—кілька особин [4—6]. А в переліку рослин Київської міської агломерації, опублікованому С.Л. Мосякіним і О.Г. Яворською, представлена неаборигенна флора не лише Києва, а і його міст-супутників [8].

Під час моніторингу водойм м. Києва ми виявили нові місцезнаходження декількох вартих уваги видів рослин.

Дослідження та їх обговорення

Стаття присвячена флористичним знахідкам за період 2001—2007 рр. на берегах київських водойм. Географічне положення Києва на межі Полісся і Лісостепу сприяє флористичній різноманітності [9]. У межах міста налічується близько 430 різних за походженням і розташуванням водойм [12], на яких формуються унікальні угруповання рослин.

Озеро Синє розташоване у північно-західній частині правобережного Києва. На півночі його береги безпосередньо межують із лісовим масивом Пуща-Водиця, на півдні — з житловим масивом Виноградар. На березі озера та на узліссі вздовж дороги, що пролягає через Пуща-Водицький ліс від зупинки трамваю № 12 «Спецдиспансер» до озера, знайдено два локалітети *Artemisia argyi* *Leveillie* et *Vaniot* (рис. 1).

© Т.С. БАГАЦЬКА, 2008

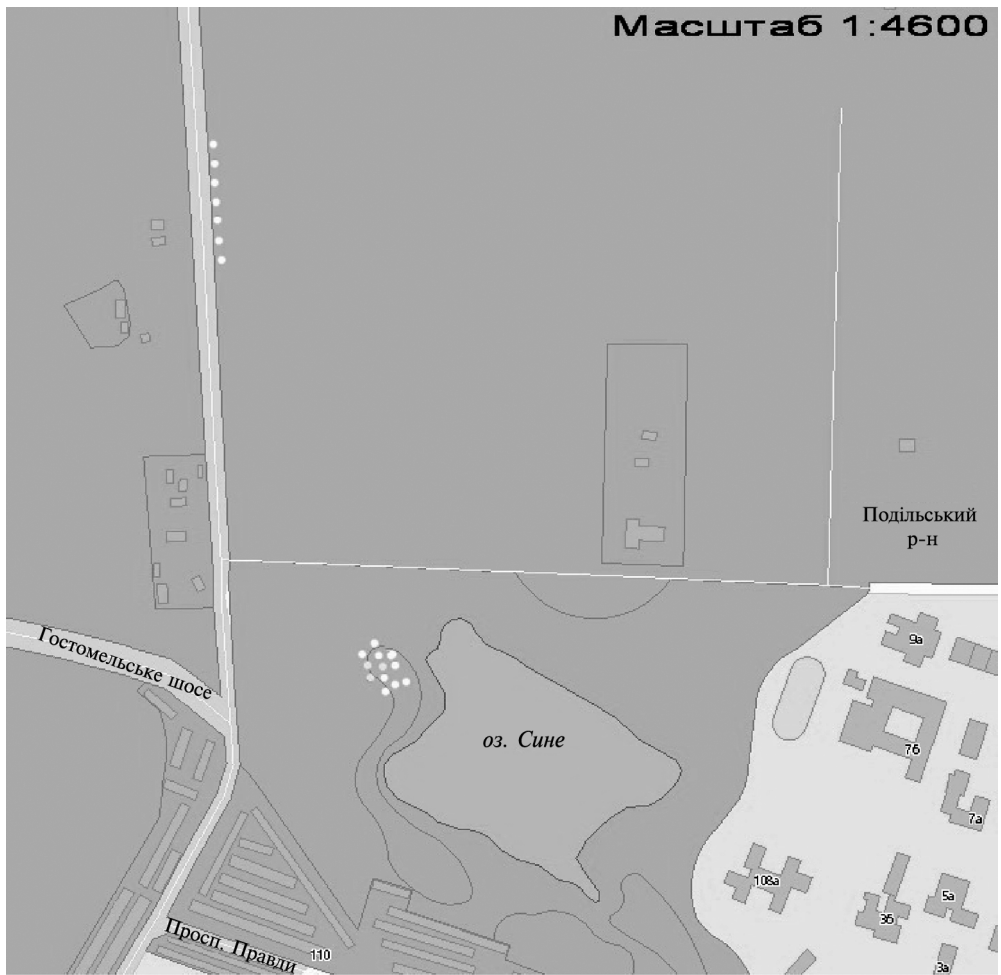

Рис. 1. Карта оз. Сине на житловому масиві Виноградар і дороги через Пуща-Водицький ліс: о — місцезнаходження *Artemisia argyi*

Fig. 1. The map of Syne Lake in the Vynogradar residential area and the road through the Puscha-Vodyza forest: o — locality of *Artemisia argyi*

Це адвентивна рослина з родини *Asteraceae*, батьківщиною якої є Східна Азія: північно-східний Китай, Корея, Далекий Схід Росії. Про першу знахідку *A. argyi* в Києві (Дарниця) повідомив С.Л. Мосякін у 1990 р. [13]. Відомості про інші знахідки виду відсутні. Тому нове його місцезнаходження можна вважати другим у Києві.

Artemisia argyi — багаторічна трав'яна рослина з довгими горизонтальними повзучими кореневищами. Стебло вертикальне, 60—120 см заввишки, малорозгалужене. Нижні та середні стеблові листки черешасті, одно-, двічіп'ячато-роздільні до п'ячато-розсічених. Сегменти середніх стеблових листків ланцетні до майже овальних. Верхні листки менші, п'ячато- або трійчато-малорозсічені, їхні долі ланцетні. Край долей листа цілісний або з нерегу-

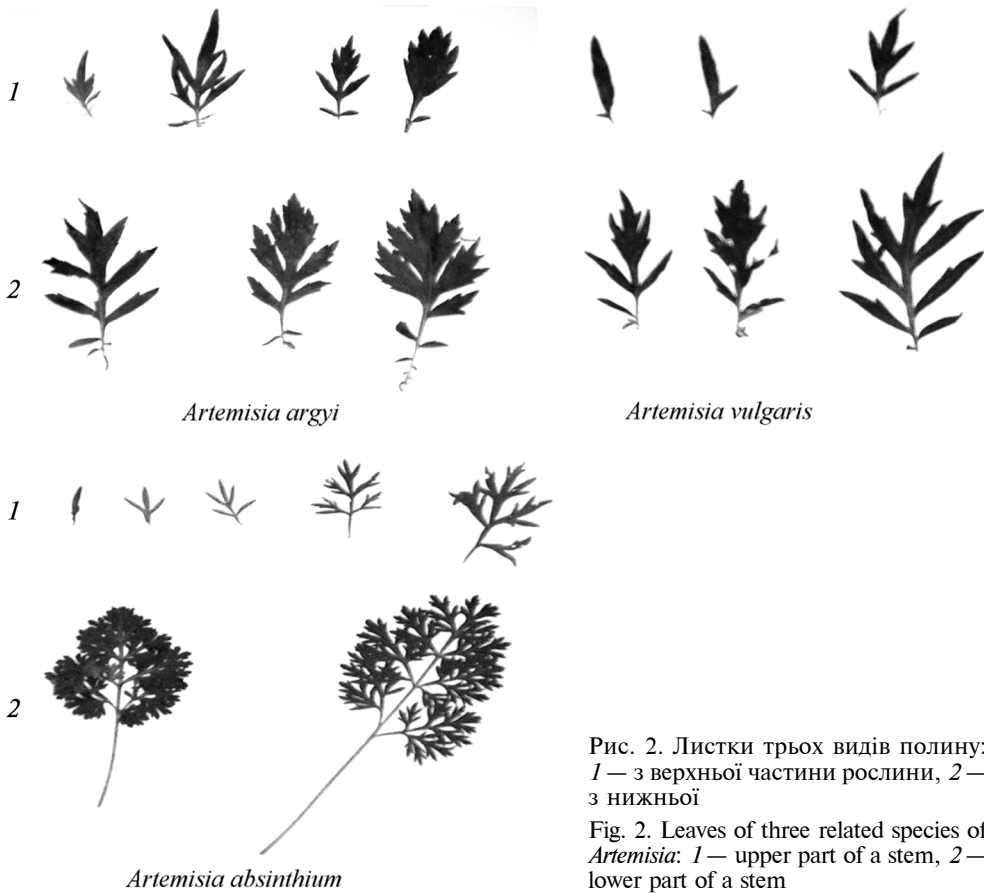

Рис. 2. Листки трьох видів полину: 1 — з верхньої частини рослини, 2 — з нижньої

Fig. 2. Leaves of three related species of *Artemisia*: 1 — upper part of a stem, 2 — lower part of a stem

лярними зубцями. Забарвлення листка блідо-зелене або сіро-зелене з білими плямами, утвореними численними залозками, зосередженими на поверхні верхніх листків: їх добре видно при збільшенні. Верхня частина зрілого листка опушена і густо-біло-плямиста. Як зазначає С.Л. Мосякін [8], виявлення нових локалітетів передбачає певний досвід і орієнтованість на пошук адвентивних родичів поширеного скрізь виду *Artemisia vulgaris* L. (полину-чорнобилу). Для наочності та полегшення визначення наводимо порівняльні фотографії листків трьох видів полину (рис. 2).

В умовах Києва рослини мають довгий період вегетації. Квітки з'являються у другій половині вересня—жовтні. Кошики сидячі або на коротких ніжках, дзвоникоподібні, 2,5—3,5 мм завдовжки, 2,0—2,5 мм завширшки, зібрані у вузьку пірамідальну китицю. Крайові квітки маточкові, внутрішні — двостатеві. Віночок конічний. Листочки обгортки по краю плівчасті, забарвлені [2, 13].

Суцільну смугу рослин *A. argyi* (1 м завширшки і 10—12 м завдовжки) виявлено в 2001 р. на узліссі вздовж дороги, майже за 300—400 м від водойми. У наступні роки масив *A. argyi* збільшувався лише вздовж дороги, а по-

Рис. 3. Популяція *Artemisia argyi* на березі озера Сине
Fig. 3. Local population of *Artemisia argyi* on banks of Syne Lake

ширення рослини далі в ліс обмежувалося деревними і кушовими видами: *Quercus robur*, *Tilia cordata*, *Aesculus hippocastanum*, *Pinus sylvestris*, *Robinia pseudoacacia*, *Salix acutifolia*, *Acer negundo*, *Frangula alnus*, *Amorpha fruticosa*, *Corylus avellana*, *Berberis vulgaris*, *Partenocissus quiquefolia*, а також конкуруючими кореневищними трав'яними рослинами *Asclepias syriaca* та *Polygonum sachalinense*.

У 2007 р. молоді рослини (12 екз.) *A. argyi* виявлені за 300—350 м північніше основного масиву (ближче до трамвайної зупинки), що не можна пояснити їх вегетативним розселенням. Вірогідно, що в теплу і тривалу осінь 2006 р. дозріла певна кількість насіння, яке й дало початок новим рослинам. Тобто *A. argyi* можна вважати колонофітом [8] умовно.

У 2004—2007 рр. на північному березі водойми відзначені великі куртини *A. argyi*, загальна площа яких сягає 60—80 м². Щільність рослин в угрупованні — 40—60 особин на 1 м² (рис. 3).

За розповідями людей, обізнаних з історією оз. Сине, на берегах водойми років 20 тому був великий несанкціонований промисловий смітник. Потім, вірогідно, під час упорядкування місцевості та прокладання дороги, *A. argyi* (з ґрунтом, кореневищами) випадково завезена на місця, де зараз росте.

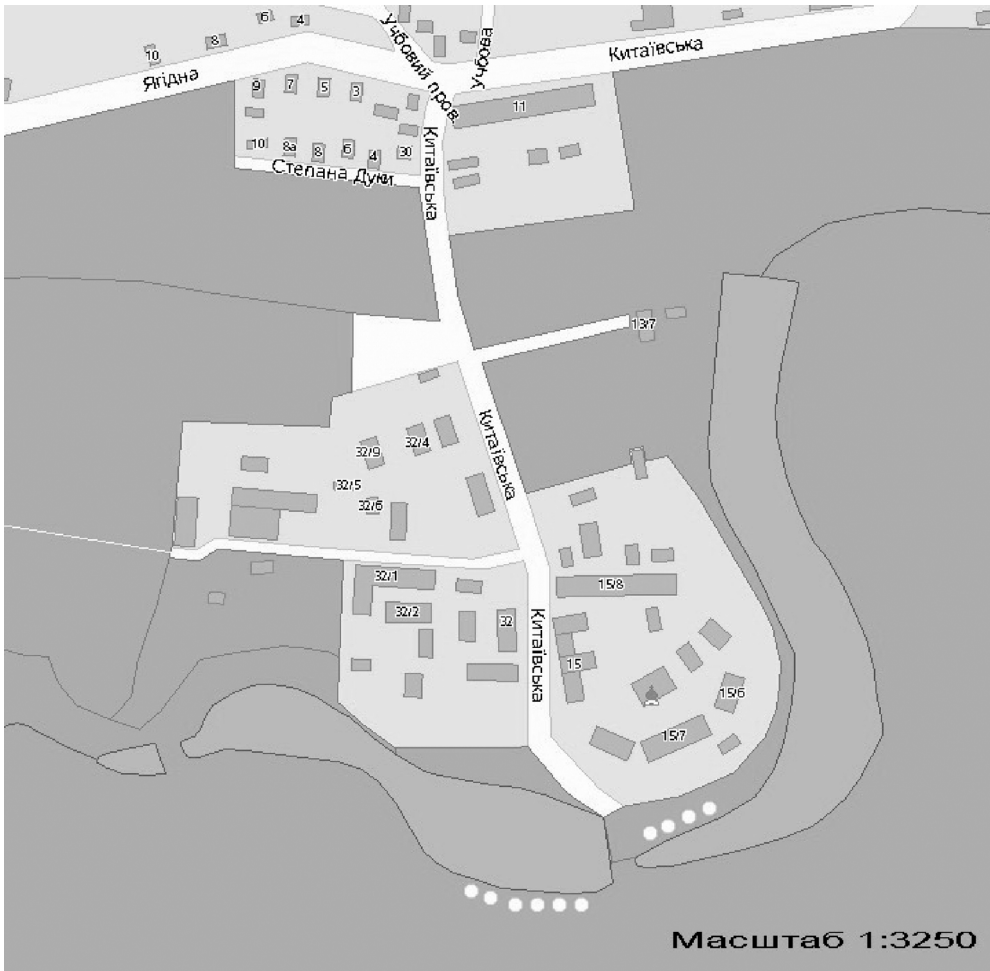

Рис. 4. Карта південно-західної частини Голосіївського лісу (Китаївські ставки): о — місцезнаходження *Heracleum sosnovskyi*
 Fig. 4. Map of the northwestern part of the Goloseevo Forest (Kitaevsky ponds): o — locality of *Heracleum sosnovskyi*

Рослина містить біологічно активні речовини (ефірну олію, флавоноїди, секвітерпенові сполуки, смолисті речовини, пігменти, гіркоти). На Сході її використовують для виготовлення лікувальних і косметичних засобів, а також у ветеринарії [11].

Зібрані рослини гербаризовані та передані до гербарію Національного ботанічного саду НАН ім. М.М. Гришка НАН України (КВНА).

На півдні Києва, в південно-східній частині Голосіївського лісу, розташовані Китаївські ставки. На їхніх берегах виявлено популяцію *Heracleum sosnovskyi* Manden., яка займає площу близько 1000 м² (рис. 4). Поодинокі особини *H. sosnovskyi* автор знаходила на березі оз. Сирецьке, а опубліковані

Рис. 5. Рослини *Heracleum sosnovskyi* на березі Китаївських ставків
Fig. 5. Plants of *Heracleum sosnovskyi* on the banks of Kitaevsky ponds

дані про інші великі масиви борщівника Сосновського на берегах водойм м. Києва відсутні.

Heracleum sosnovskyi — дворічна або багаторічна трав'яна вологолюбна рослина родини *Apiaceae*, ендемік Кавказу, виділений як окремий вид у 1944 р. На батьківщині росте на середніх і верхніх частинах гірських схилів по узліссях і галявинах.

Коренева система потужна, стрижневого типу, розгалужена, проникає вглиб до 1,5 м і глибше. Стебло пряме, поодиноке, товсте (до 6—10 см у діаметрі), порожнисте, борозенчасте, опушене жорсткими волосками, 1,5—2,0 (3,0) м заввишки. Великі (до 1,5 м) соковиті прикореневі листки утворюють розетку. Листкові пластинки зверху голі, знизу опушені. Сегменти листків трійчасті або пірчасто-складні (з двох пар), неглибоко тричі-, рідше — п'яти-лопатево-надрізані, з великими яйцеподібними долями (рисунки 5, 6).

Суцвіття — складний багатопроменевий зонтик. Промені зонтиків першого і другого порядків також вкриті короткими відстовбурченими жорсткими волосками. Головний зонтик — із 20—50 (80) променів. Квітки білі, без обгортки, крайові пелюстки зовнішніх квіток — сильно збільшені. Квітує один раз (монокарпик) у червні—вересні. Після плодоношення відмирає. Плоди світло-коричневі, зворотно-яйцеподібні або еліптичні, сплюснені зі спинки,

Рис. 6. Зарості *Heracleum sosnovskyi*; зріст людини з піднятими руками — 2,3 м
Fig. 6. *Heracleum sosnovskyi* stands; a man with arms rising is 2.3 m tall

плоскі, 0,6—0,8 см завширшки і 1,0—1,2 см завдовжки, розріджено вкриті тонкими, по краю нечисленними дрібними шипуватими волосками. Їх схожість зберігається протягом 2—3 років [1, 3, 10].

Heracleum sosnovskyi разом із *Urtica dioica*, *Geum rivale*, *Leonurus quinquelobatum*, *Aegopodium podagraria* утворює трав'яний покрив берегів ставків.

Рослина містить багато кумаринів. Жорсткі частини рослини при контакті зі шкірою людини травмують її, спричиняючи свербіння і подразнення на зразок опіків. Сонячне випромінювання і волога шкіра — фактори, які підсилюють травмуючий ефект, а підсушування і силосування рослин значно зменшує їх негативну дію [10].

Поява на берегах Китаївських ставків *H. sosnovskyi*, можливо, пов'язана з господарюванням монахів Китаївської пустині, що, ймовірно, вирощували борщівник як кормову рослину.

Висновки

Під час моніторингу берегів київських водойм у 2001—2007 рр. виявлено нові місця локалізації адвентивних рослин.

Нове місцезнаходження *A. argyi* — друге у Києві — знаходиться в його правобережній частині.

Поява молодих рослин, відзначена у 2007 р., дає підстави вважати полин *A. argyi* умовним колонофітом. Тому можна очікувати на подальше його поширення.

Великий масив борщівника Сосновського виявлено на березі Китаївських ставків. Вегетація рослин в умовах Києва відбувається нормально: вони квітують, плодоносять. *H. sosnovskiyi* є травматоїдною рослиною, небажаною в зоні відпочинку «Китаївські ставки».

1. Гроссгейм А.А. Определитель растений Кавказа. — М.: Сов. наука, 1949. — С. 237—238.
2. Леонова Т.Г. Род Полынь — *Artemisia* L. // Фл. европ. ч. СССР. — С.-Пб.: Наука, 1994. — Т. 7. — С. 150—174.
3. Медведев П.Ф., Сметанникова А.И. Кормовые растения европейской части СССР: Справочник. — Л.: Колос, 1981. — С. 37—40.
4. Мосякін С.Л. Флористичні знахідки в м. Києві і на його околицях // Укр. ботан. журн. — 1989. — 46, № 4. — С. 21—23.
5. Мосякін С.Л. Нові відомості про поширення адвентивних видів родини *Poaceae* в м. Києві // Укр. ботан. журн. — 1991. — 48, № 3. — С. 45—48.
6. Мосякін С.Л. Територіальні закономірності експансії адвентивних рослин в урбанізованому середовищі (на прикладі м. Києва) // Укр. ботан. журн. — 1996. — 53, № 5. — С. 536—545.
7. Мосякін С.Л. До поширення *Artemisia verlotiorum* Lamotte (*Asteraceae*) та споріднених адвентивних видів в Україні // Черном. ботан. журн. — 2006. — 2, № 1. — С. 93—97.
8. Мосякін С.Л., Яворська О.Г. Нові знахідки адвентивних рослин у флорі київської міської агломерації // Укр. ботан. журн. — 2001. — 58, № 4. — С. 493—498.
9. Оляницька Л.Г., Багацька Т.С. Сучасні фітокомплекси і угруповання рослин водойм м. Києва // Екол. стан водойм м. Києва. — К.: Фітосоціоцентр, 2005. — С. 49—55.
10. Орлов Б.Г., Гелашивили Д.Б., Ибрагимов А.К. Ядовитые животные и растения СССР: Справочное пособие для студентов вузов по специальности «Биология». — М.: Высш. шк., 1990. — С. 194—197.
11. Шретер А.И., Валентинов В.Г., Наумовна Э.М. Природное сырье китайской медицины. — http://chinamed.ru/book/book_view.php?nnherb=197
12. Чепець М.С., Арсан О.М., Кундієв В.А., Ситник Ю.М. Гідроекологічні проблеми водойм міської зони Києва // Екол. стан водойм м. Києва. — К.: Фітосоціоцентр, 2005. — С. 6—12.
13. Mosyakin S.L. New and noteworthy alien species of *Artemisia* L. (*Asteraceae*) in Ukrainian SSR // Укр. ботан. журн. — 1990. — 47, № 4. — С. 10—13.

Рекомендує до друку
С.Л. Мосякін

Надійшла 28.04.2007

Т.С. Багацкая

Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко НАН Украины, г. Киев

НОВЫЕ МЕСТОНАХОЖДЕНИЯ ЗАНОСНЫХ РАСТЕНИЙ *ARTEMISIA ARGYI* LEVEILLIE et VANIOT И *HERACLEUM* *SOSNOVSKYI* MANDEN. НА БЕРЕГАХ КИЕВСКИХ ВОДОЕМОВ

Новое местонахождение заносного растения *Artemisia argyi* находится на берегу оз. Синее (жилой массив Виноградарь, северо-запад правобережного Киева). Это его второй локалитет в черте города. В юго-восточной части Киева на Китаевских прудах выявлена популяция *Heracleum sosnovskiyi*. Даны описания растений.

Ключевые слова: новые находки, *Artemisia argyi* Leveillie et Vaniot, *Heracleum sosnovskiyi* Manden., Киев.

T.S. Bagatska

M.M. Gryshko National Botanical Garden, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

FINDS OF NEW LOCALITIES OF ALIEN PLANTS *ARTEMISIA ARGYI*
LEVEILLIE et *VANIOT* AND *HERACLEUM SOSNOVSKYI*
MANDEN. NEAR KYIV WATER BODIES

Artemisia argyi is reported near Syne Lake in the Vynogradar residential area (northwestern part of right-bank Kyiv). It is the second locality of the species in Kyiv. A population of *Heracleum sosnovskyi* is revealed near Kitaevsky ponds in the southern part of Kyiv. Descriptions of plants and their habitats are provided.

Key words: new finds, *Artemisia argyi* *Leveillie et Vaniot*, *Heracleum sosnovskyi* *Manden.*, Kyiv.